

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ «ЖІНКА І ВІЙНА» (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ)

Ірина Грабовська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті з позицій філософсько-світоглядного підходу аналізуються проблеми, пов'язані з участю українського жіноцтва у гібридній війні, розв'язаній неоімперією Кремля та пропутінськими силами на Сході проти сучасної України. Вказується на нерозробленість даної тематики у вітчизняному соціально-філософському дискурсі. Проводиться ідея про необхідність розвитку паритетної (гендерної) демократії у ЗСУ. Робиться огляд основних ідей щодо проблеми «жінка і війна», що висловлюються та обговорюються сьогодні у суспільному просторі України як у засобах масової інформації, так і в наукових виданнях. Звертається увага на існування цікавих розвідок з приводу зазначеної проблематики авторок-дослідниць жіночої історії.

Ключові слова: філософсько-світоглядний аналіз, жінки, війна, Україна, неоімперія, Росія.

Грабовская Ирина. Философско-мировоззренческий анализ проблемы «женщина и война» (на примере современной Украины).

В статье с позиций философско-мировоззренческого подхода анализируются проблемы, связанные с участием украинских женщин в гибридной войне, развязанной неоимперией Кремля и пропутинскими силами на Востоке против современной Украины. Указывается на неразработанность данной тематики в отечественном социально-философском дискурсе. Проводится идея о необходимости развития паритетной (гендерной) демократии в ВСУ. Анализируются основные идеи, касающиеся проблемы «женщина и война», которые озвучиваются и обговариваются сегодня в украинском социуме как в средствах массовой информации, так и в научных изданиях. Обращается внимание на существование интересных исследований по данной проблематике авторов-исследовательниц женской истории.

Ключевые слова: философско-мировоззренческий анализ, женщины, война, Украина, неоимперия, Россия.

Grabovs'ka Iryna. Philosophical-worldwide analysis of the problem "woman and war" (as example of modern Ukraine).

The article from the standpoint of the philosophical-ideological approach analyzes the problems connected with the participation of Ukrainian women in the hybrid war in the East of Ukraine. For recent years, Ukraine has upbrought a new generation of women - volunteers, medical workers, military women, fighting for life in the zone of ATO. The war opened up the potential of a modern Ukrainian woman in military affairs, made it possible to demonstrate the spirit strength and deepened patriotism. The Ukrainian woman phenomenon in military actions requires special research, not just the Ukrainian media reaction. The largest number of articles and research is presented in Ukraine in feminist and gender editions, as well as in special analytical materials, for example, on the of the Ministry of Defense website.

Ukrainian scholars in women's history are fruitfully and actively working on the problem study of "woman and war", but the subject of their research is not a modern hybrid war, but the First and Second World Wars and women's fates during those events. As for Ukrainian philosophers, the above-mentioned problem is not presented at all in their works at all. Perhaps, in particular, in the worldview, stereotypes and ideas about women as the "Beregin" of the genus and mothers, for whom a war is not a women's affair, and "the war has not a woman's face," continue to prevail. The images of "mother", "Beregin", "mistress", "beauty", cultivated by the patriarchal culture, become that dominant feminine, which denies the very of possibility of "nontraditional" life traffics of women, marginalizing the roles which can compete with dominant masculinity. The patriarchal version of the woman's role deprives them as a social group of their own political program. So, one of the meanings of the thesis "Women are not visible" is an indication that there is a silencing of women's demands, political programs, feminist discourse, which is an exclusion policy that distorts their real role in society. When women come to the army, they destroy the eternal order. A man can no longer be considered a defender of a house and a woman. So, the womanhood itself demonstrates its ability to defend. There appears a conflict in the mass consciousness and the crisis of traditional identities.

Nevertheless, the events of the Euro Revolution and the hybrid war in the East of Ukraine, which gave rise to a broad civil movement, first of all of volunteers and created a number of precedents for a mass consciousness hanging and practices in the Ukrainian society, which can really change the established social relations. The genderization of Armed Forces of Ukraine is actively promoting those changes to the list of positions and specialties that are already in force in the Ukrainian Army. Now a number of previously inaccessible professions and positions in the army can be occupied by women.

In modern Ukraine, a paradoxical situation has emerged when, as Ukrainian gender experts point out, even the laws on the women military service are actually aimed at their rights broadening, they are written using the rhetoric of "guardianship", that is, when the reason is the patriarchal ideology, according to which a Ukrainian woman is defined as the "bereginia" of the genus and motherhood. The Ukrainian legislation does not contribute to the adoption of the declared principles of equal opportunities for men and women. The laws governing the security and defense relations are developing the theme of women-Beregin, women-mother. The problem is not in a woman who wants to serve, but in men with their perception, outlook and consciousness. The standard procedure for the systematic resolution of the issue is as follows: the development of a state strategy for gender equality in the security and defense sector, elaboration of action plan for implementation of the strategy, amendments to legislation. The generation processes occurring in the modern Ukrainian society correspond to the best world and European trends of development. Perhaps the women's participation experience in hybrid war experience in Ukraine will be an example of a real effective gender partnership among women and men of the country.

Key words: philosophical-worldwide analysis, women, war, Ukraine, neo-empire, Russia

Сучасна Україна як незалежна самостійна держава опинилась у надзвичайно складній ситуації внаслідок гібридної війни, розв'язаної проти неї неоімперією Кремля та пропутінськими силами на Сході країни. Щодо глибини української кризи знаний історик українського походження та викладач Гарвардського університету С. Плохій зазначає: «... зараз важко (якщо взагалі можливо) передбачити результат та довготермінові наслідки нинішньої української кризи або майбутнє України як держави...» [17, с. 21].

Така складна ситуація потребує постійного моніторингу тих процесів, які відбуваються із загроженою спільнотою для формування дієвих механізмів відповіді на виклики, що їх ставить історичний момент перед Україною як державою та українцями як нацією.

На окрему увагу заслуговує антропологічний чинник. Це поняття допомагає виявити діяльний соціокультурний тип особистості, що визначає «обличчя» епохи, представлений конкретними жінками та чоловіками – суб'єктами історичної дії [6, с. 39–44]. У даному випадку мова йде про українських жінок – активних учасниць бойових дій у гібридній війні Росії проти України.

Метою даної розвідки є дослідження проблеми «жінка і війна» на прикладі українських реалій сьогодення та зі застосуванням філософсько-світоглядного підходу до аналізу сучасної української ситуації, пов'язаної із агресією РФ проти України.

Жінки України у гібридній війні Росії проти України – тема, яка ще не має не лише систематичного, але і навіть «чисельного» висвітлення у наукових розвідках. Є певна кількість текстів у популярних виданнях та ЗМІ. Щодо останніх частково можна погодитись із думкою, що «нині тема жінки на війні не видається новою. За останні два роки наша країна виховала нове покоління жінок – волонтерок, медпрацівниць, військових, які хоробро воюють, борються за життя в АТО часом дуже дорогою для себе ціною. Жорстоко звучать ці слова, але війна розкрила потенціал сучасної українки у військовій справі, дозволила продемонструвати сталеву силу духу, поглибила патріотизм і спонукала серця битися безстрашно. Тепер жінка на фронті – явище не унікальне, проте не кожна наважиться на такий крок. Але жінка на війні – рівна чоловікові, а в деяких випадках – навіть цінніша професіоналка» [3].

Українська реальність підтверджує справедливість наведених вище слів журналістки Т. Винник. Феномен української жінки на війні проти російського агресора потребує спеціальних наукових розвідок, а не лише реакції українських ЗМІ. Не можна стверджувати, що тема «жінка і

війна» із виходом на реалії сьогодення зовсім не представлена в українському соціогуманітарному дискурсі. Найбільша кількість статей та наукових досліджень представлена в Україні у виданнях феміністичного та гендерного спрямування, а також у спеціальних аналітичних матеріалах, наприклад, на сайті Міністерства оборони країни. Проте, щодо останнього варто зазначити, що тут «жіноча тема» звучить вкрай рідко, окрім прийняття спеціальних законів щодо жінки та армії, і, звичайно, так званого «жіночого свята» 8 Березня.

Серед сучасних авторів/авторок, роботи яких присвячені військовій тематиці чи дотичній до неї і заслуговують на увагу, варто відзначити статтю О. Кісь «Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії» [11, с. 15–39]; О. Рождественської, В. Семенової та О. Нікітіної-ден Бестен «Жіночі долі та жіноча пам'ять про війну» [11, с. 40–58]; К. Кобченко «Жінки як військовий ресурс тоталітарної влади: радянські гендерні стратегії передвоєнного часу» [11, с. 61–78]; К. Шайде «Сталінські соколиці»: радянські жінки-льотчиці у Червоній армії під час Другої світової війни» [11, с. 79–86] та інші, видані у збірці наукових праць «Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства» [11], виданій за підтримки Фонду імені Гайнріха Бюлля. Українські дослідниці жіночої історії плідно й активно працюють над вивченням проблеми «жінка і війна», проте, предметом їхніх досліджень є не сучасна гібридна війна, а Перша чи Друга світові війни та жіночі долі під час тих подій. Що ж стосується українських філософів, вказана проблематика не є представленою взагалі у їхніх працях. Можливо, зокрема і тому у світоглядному плані як у науковому дискурсі, так і у свідомості загалу продовжують домінувати стереотипи та уявлення про жіноцтво, як «Берегинь» роду і матерів, для яких війна – не жіноча справа та «у війни не жіноче обличчя».

А між тим, за даними Міністерства оборони України, станом на 1 грудня 2017 року статус учасника бойових дій за безпосередню участь в АТО отримали 10009 українських жінок. Загинула у війні з російським агресором 191 жінка, а міністр оборони країни Степан Полторак заявив, що в українському війську має служити стільки жінок, скільки забажає [15]. На сьогодні «забажали» служити та працювати на Збройні Сили України більше 55 тисяч жінок. Серед них приблизно 24 тисячі – військовослужбовці від рядового до офіцерського складу. І все ж жінки, які воюють на фронті чи працюють на ЗСУ залишаються фактично «невидимими», маргіналізованими у

суспільному дискурсі. Отже, проблема «жінка і війна» є однією з найактуальніших тем для сучасної української соціальної філософії.

Роздумуючи над тим, як «невидимість» усуває жінок з політичної реальності, дослідник В. Карпов пише: «Очевидно, що в патріархатному соціумі жінки стають невидимими специфічним способом – вони видні, але під зручним для патріархату ракурсом. Культивовані патріархатною культурою образи «матері», «Берегині», «господині», «красуні», стають тією домінуючою фемінністю, котра заперечує саму можливість «нетрадиційних» життєвих траєкторій жінок, маргіналізує ті ролі, котрі здатні конкурувати з домінуючою маскуліністю. Патріархатна версія ролі жінки позбавляє жінок як соціальну групу власної політичної програми. Виходить, одним зі смислів тези «жінок не видно» є вказівка на те, що відбувається замовчування жіночих вимог, політичних програм, феміністичного дискурсу» [12, с. 11]. До того ж «...невидимість жінок в патріархатному суспільстві – не випадковий недолік, а політика виключення та свідомого накидання на них покривала невидимості, яке викривлює їх реальну роль у суспільстві, кінцева роль якої – не допустити жінок як групу до перерозподілу ресурсів влади» [12, с. 11].

Цікаву думку щодо парадоксальності гендерних практик під час воєнних дій висловлює дослідниця О. Кісь. Вона зазначає: «Так, на Майдані під час Революції гідності жінок скеровували на кухні до канапок, а чоловіків – на барикади. З іншого боку, образ жінки-воїна Надії Савченко став своєрідним «дозволом» для українок взяти до рук зброю і захищати цілісність нашої держави на лінії протистояння». До того ж «як не парадоксально, масштабні злами в історії завжди ставали своєрідними сходінками для жіночої реалізації. Незважаючи на важкі випробування, дві криваві світові війни дали жінкам нові можливості розкрити свій потенціал» [16], пише дослідниця, роздумуючи над долями та роллю жінок-учасниць Першої та Другої світових воєн.

У статті «Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії» О. Кісь звертає спеціальну увагу на деякі особливо перспективні напрямки гендерних досліджень воєнної історії. Вона зазначає: «Дослідження гендерної міфології війни є особливо плідним, коли зосередитися на аналізі соціального конструювання військової служби та її психологічних вимірів для чоловіків; військо і війна залишаються царинами, де чоловіки доводять і утверджують свою мужність та особливий статус захисників» [13, с. 24]. Та коли жінки приходять до війська і беруть до рук зброю,

вони тим самим руйнують відвічний порядок. Чоловік не може вже вважатися захисником домівки та жінки. Адже само жіноцтво демонструє свою здатність до захисту. Виникає конфлікт у масовій свідомості та криза традиційних ідентичностей. Тому жінка-воїн сприймається як загроза стабільності й усталеному порядку речей тим сильніше, чим традиційнішим є воююче суспільство.

Фактично такі ж зауваження можна адресувати й участі жіноцтва у революційних діях. Багато в чому праві ті аналітики, які вказують на прояви сексизму на Євромайдані. Так дослідниця А. Гриценко у статті «Як Євромайдан відправляв жінок на кухню» [5] вказує на чисельні прояви стереотипів під час розподілу ролей та завдань в революції. Жінка переважно трактувалась як помічниця чоловіка-революціонера, його підтримка та психологічна розрадниця. «Євромайдан виявився хорошою нагодою для чоловіків відтворити нормативні уявлення про маскуліність...», – зазначає соціологиня Т. Марценюк у розвідці «Гендер і нація в українському суспільстві: маскуліності та Євромайдан 2013-2014» [14].

Проте, події Євровреволюції та гібридної війни на Сході України, що породили широкий громадський рух, насамперед, волонтерський та створили низку прецедентів для зміни масової свідомості та практик в українському соціумі, здатні реально змінювати усталені суспільні відносини. У тому числі і формувати нове розуміння громадянської відповідальності для жіноцтва країни. Ці ідеї співзвучні тим вимогам, які висувують західні феміністки. Так Ілен Роуз Фейман стверджує: «Допоки ми як нація не вийдемо за межі мілітарної політики, жінки мають таке саме право та відповідальність нести військову службу, як і чоловіки. Ми мусимо враховувати економічні й громадянські мотиви служби, вимагаючи прямого визнання відповідальності жінок як громадянок бути військовослужбовцями. Мусимо протистояти намаганням правих сил вилучити жінок з армії та нав'язати жінкам потребу в захисті й схильність до миротворчості» [цит. за: 13, с. 18]. Зрештою, одна з найбоекватніших армій світу – ізраїльська – є яскравим аргументом на користь такого підходу до справи.

Чимало жінок України отримали реальні нові можливості для самореалізації завдяки участі в Євровреволюції, далі у волонтерському русі [8] та участі в гібридній війні. Для багатьох із них це стало поступом у кар'єрному зростанні, самоусвідомленні себе і своєї ролі в соціумі. Маємо цьому сьогодні достатньо свідчень. Так, наприклад, про героїню АТО Олену Мосійчук написано наступне: «Олена робота – це її життя,

це відданість народу й воїнам. «Я живу своєю роботою, – каже жінка. – Ну де б я не була в АТО, мене завжди поважали й цінували. Бо, мабуть, розуміли, що їхнє життя залежить від мого професіоналізму» [3]. За свою службу в АТО парамедиком Олена Мусійчук врятувала більше сотні життів.

Самі жінки – учасниці АТО наголошують на паритетності жінок і чоловіків та спільній відповідальності під час виконання бойових задач. «Олена пригадує випадок, коли в АТО стався вибух: «Ми з хлопцями нарівні працювали, завжди з моїм підрозділом робили все нарівні. Я, як і всі, заряджала міни, вантажила міни, їздила на авто, спала стільки ж, як і вони, іноді й менше, але найбільше, звичайно, роботи було в мене, коли були поранені – і витягнути, і надати допомогу, і довести. Я була парамедиком і водієм у полку «Азов» у підрозділі артилерії» [3].

Проблема «жінка і війна» тісно пов'язана з гендерною політикою в державі. Особливо ж у державі, яка воює. Вже сьогодні варто визнати, що українські жінки-воїни є справжніми захисницями Батьківщини нарівні з чоловіками, які служать у ЗСУ та добровольцями. Жінки-воїни добре зарекомендували себе насамперед як снайперки та парамедики. І ці факти корелюють з тим досвідом, який вже має така впливова міжнародна організація, як НАТО, у військах якої жінки-снайперки вважаються кращими бійцями у порівнянні з чоловіками тієї ж професії. Міністр оборони України Степан Полторак заявив: «Досвід, який ми маємо із 2014 року, довів, що з першого дня агресії Росії проти України, жінки поруч з чоловіками стали до зброї. Вони пройшли по мобілізації, дехто став добровольцем, і разом з чоловіками вони виконували всі функціональні обов'язки, які тоді вимагав час. Навіть тоді, коли армія була не готова до того, щоб сприймати жінок снайперами, водіями, саперами, розвідниками» [15].

Відбуваються зміни і на найвищому рівні керівництва ЗСУ. Так, у Міноборони України створено спеціальну робочу групу щодо впровадження резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на 2018 рік. Серед завдань цієї групи – впровадження гендерного підходу у життєдіяльність українського війська. Для цього планується проведення координації «...діяльності суб'єктів взаємодії, удосконалення нормативно-правової бази, зокрема у сфері військової освіти, підвищення гендерної обізнаності особового складу та сприяння кар'єрному зростанню жінок-військовослужбовців і цивільного персоналу, досягнення Цілі партнерства Україна-НАТО G 0013 «Гендерні перспективи», інформування особового складу щодо впровадження гендерної політики у військовому середовищі, запобігання

конфліктам та насильству, логістичне забезпечення жінок-військовослужбовців...» [18].

І знову для України стають актуальними питання жіночого лідерства, у тому числі і у філософсько-світоглядному аспекті [7].

Гендеризації ЗСУ сьогодні активно сприяють ті зміни до Переліку посад та спеціальностей, які вже діють у армії України. Тепер низка раніше недоступних професій та посад у війську можуть обійматися жінками. Наприклад, для жіноцтва стали доступними спеціальності рядового, сержантського і старшинського складу, у тому числі і так звані «бойові»: водій, гранатометник, заступник командира розвідувальної групи, командир бойової машини піхоти, кулеметник, снайпер, стрілець та інші. «Військовослужбовці-жінки можуть призначатися на всі посади, крім тих, до яких є особливі вимоги законодавства щодо охорони праці, пов'язаних з охороною репродуктивного здоров'я, а саме: посад, роботи на яких пов'язані із використанням вибухових, отруйних речовин, водолазними роботами, роботами, пов'язаними із безпосереднім гасінням пожеж; посад на підводних човнах та надводних кораблях (крім посад медичного та морально-психологічного забезпечення); окремих посад у підрозділах спеціального призначення» [9].

І все ж маємо в сучасній Україні певну парадоксальну ситуацію, коли, як відзначають українські гендерні експертки, навіть закони щодо військової служби жінок, реально спрямовані на розширення їхніх прав, пишуться із застосуванням риторики «берегинства», тобто, коли підставою служить патріархатна ідеологія, згідно з якою українська жінка визначається як «Берегиня» роду та материнства. Як зазначає голова громадської організації «Юридична сотня» Леся Василенко, українське законодавство не сприяє затвердженню задекларованих принципів рівних можливостей для чоловіків і жінок. Закони, які регулюють відносини у сфері безпеки і оборони, розвивають тему жінки-Берегині, жінки-матері. Отже, стверджує експертка, «проблема зовсім не в жінці з її бажанням служити. А проблема в чоловіках з їх сприйняттям, світоглядом і свідомістю» [10]. Л. Василенко наполягає: «Враховуючи, що станом на 1 грудня 2017 року статус учасника бойових дій за безпосередню участь в АТО отримали 10009 жінок питання забезпечення рівних умов служби для чоловіків і жінок має стояти в перших пунктах порядку денного реформ сектору безпеки і оборони.

Стандартна процедура системного вирішення питання виглядає таким чином:

1. Розробка державної стратегії гендерної рівності в секторі безпеки і оборони (очевидно, цим питанням займатиметься урядовий уповноважений з гендерних питань).

2. Розробка плану дій імплементації стратегії.
3. Внесення змін до законодавства» [10].

Варто зазначити, що процеси гендеризації, які відбуваються в сучасному українському соціумі, відповідають передовим світовим та європейським тенденціям розвитку. Так, Генеральний секретар ООН Антоніу Гуттеріш

Список використаних джерел

1. Антониу Гуттеріш назвал главной задачей ООН "дать власть женщинам". – Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/video/490596.html>. – Назва з екрану.
2. Роп Н. В армії має служити стільки жінок, скільки бажає, – міністр оборони України // Н. Роп // Повага. – Режим доступу: <http://povaha.org.ua/v-armiji-maje-sluzhyty-stilky-zhinok-skilky-bazhaje-ministr-oborony-ukrajiny/>. – Назва з екрану.
3. Винник Т. Українські амазонки: жінка й війна / Т. Винник // Повага. – Режим доступу: <http://povaha.org.ua/ukrajinski-amazonky-zhinka-j-vijna>. – Назва з екрану.
4. Грабовська І. Гендерна складова європейського цивілізаційного вибору сучасного українства. Розд. 9 / І. Грабовська // Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: монографія. – Вид. 2-ге, доп. – К.: 2017. – С. 268 – 290.
5. Гриценко А. Как Евромайдан отправлял женщин на кухню / А. Гриценко // Гендерний журнал «Я» [спецномер «Гендер і політика»]. – 2014. – № 2 (36). – С. 22–26.
6. Грабовська І. Антропологічна складова консолідаційних процесів в Україні постколоніального періоду / І. Грабовська // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 20. – С. 39–44.
7. Грабовська І. Ladies first: Феномен жіночого політичного лідерства в Україні / І. Грабовська, Л. Кобелянська; за ред. І. Грабовської. – К.: К.І.С., 2007. – 144 с.
8. Трансформації феномена волонтерства в дискурсивних практиках публічної сфери життя: монографія / наук. ред. Т.І. Власова. – Д.: 2017. – Ч. II. – С. 5–14.
9. Для жінок у Збройних Силах України доступні у тому числі так звані «бойові» спеціальності. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/03/07/dlya-zhinok-u-zbrojnih-silah-ukraini-dostupni-u-tomu-chisli-tak-zvani-bojovi-speczialnosti>. – Назва з екрану.
10. Жінці в армії місце // «Жіноча вартя». – Режим доступу: <http://uavarta.org/2018/01/15/zhintsi-v-armiyi-mistse>. – Назва з екрану.
11. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кіс. – К.: ТОВ «АРТ КНИГА», 2015. – 335 с.
12. Карпов В. Политика искажения роли женщин в военно-политических событиях (на примере изображения в СМИ Евромайдана и войны на

назвал головним завданням, що стоїть перед ООН сьогодні, «дати владу жінкам», добитись реального гендерного паритету між ними та чоловіками [1]. Можливо, досвід участі жіноцтва України у гібридній війні стане прикладом реального ефективного гендерного партнерства між жінками та чоловіками країни [4].

References

1. Antoniu Gutteriš nazval glavnoj zadačej OON "dat' vlast' ženšınam". – Režim dostupu: <http://interfax.com.ua/news/video/490596.html>. – Nazva z ekranu.
2. Rop N. V armii maê služitı stıl'ki žınok, skıl'ki bažaê, – ministr oboroni Ukraïni // N. Rop // Povaga. – Režim dostupu: <http://povaha.org.ua/v-armiji-maje-sluzhyty-stilky-zhinok-skilky-bazhaje-ministr-oborony-ukrajiny/>. – Nazva z ekranu.
3. Vinnik T. Ukraïns'kì amazonki: žinka j vjına / T. Vinnik // Povaga. – Režim dostupu: <http://povaha.org.ua/ukrajinski-amazonky-zhinka-j-vijna>. – Nazva z ekranu.
4. Grabovs'ka Ī. Genderna skladova êvropijs'kogo civilizacijnogov izboru sučasnogou Ukraïnstva. Rozd. 9 / Ī. Grabovs'ka // Sučasne Ukraïnstvo: civilizacijni vikliki ta vidpovidi: monografiâ. – Vid. 2-ge, dop. – K.: 2017. – S. 268 – 290.
5. Gricenko A. Kak Evromajdan otpravlâl ženšin na kuhnû / A. Gricenko // Gendernij žurnal «Â» [specnomer «Gender i politika»]. – 2014. – # 2 (36). – S. 22–26.
6. Grabovs'ka Ī. Antropologična skladova konsolidacijnih procesiv v Ukraïni postkolonial'nogo periodu / Ī. Grabovs'ka // Ukraïnoznavčij al'manah. – 2012. – Vip. 20. – S. 39–44.
7. Grabovs'ka Ī. Ladies first: Fenomen žinočogou političnogou liderstva v Ukraïni / Ī. Grabovs'ka, L. Kobelâns'ka; za red. Ī. Grabovs'koï. – K.: K.Ī.S., 2007. – 144 s.
8. Transformacii fenomena volonterstva v diskursivnih praktikah publïčnoï sferi žittâ: monografiâ / nauk. red. T.Ī. Vlasova. – D.: 2017. – Č. ĪĪ. – S. 5–14.
9. Dlå žınok u Zbrojnih Silah Ukraïni dostupni u tomu čisli tak zvani «bojovi» special'nosti. – Režim dostupu: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/03/07/dlya-zhinok-u-zbrojnih-silah-ukraini-dostupni-u-tomu-chisli-tak-zvani-bojovi-speczialnosti>. – Nazva z ekranu.
10. Žincî v armii misce // «Žinoča vartia». – Režim dostupu: <http://uavarta.org/2018/01/15/zhintsi-v-armiyi-mistse>. – Nazva z ekranu.
11. Žinki Central'noi ta Šidnoi Êvropi u Drugij svitovij vjini: genderna specifika dosvidu v časi ekstremal'nogou nasil'stva: zb. nauk. prac' / za nauk. red. G. Grinčenko, K. Kobčenko, O. Kis'. – K.: TOV «ART KNIGA», 2015. – 335 s.
12. Karpov V. Politika iskaženia roli ženšin v voenno-političeskikh sobytiah (na primere izobraženia v SMI Evromajdana i vojny na vostoce Ukrainy) / V. Karpov // Gendernij žurnal «Â». – 2015. – # 1 (37). – S. 10–14.
13. Kis' O. Žinoči obliččâ vjini: ključovi temi i pidhodi u zahidnij feminiŝts'kij iŝtorioğrafiï / O. Kis' // Žinki

- востоке Украины) / В. Карпов // Гендерний журнал «Я». – 2015. – № 1 (37). – С. 10–14.
13. Кісь О. Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії / О. Кісь // Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб.наук. праць / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. – К. : ТОВ «АРТ КНИГА», 2015. – 335 с.
 14. Марценюк Т. Гендер і нація в українському суспільстві: маскуліності та Євромайдан 2013–2014. – Режим доступу: гендер і нація в українському суспільстві – eKMAIR – Києво ...ekmair.ukma.edu.ua/.../1/ Martsenyuk_hender_i_pratsia.pdf. – Назва з екрану.
 15. Не слабка стаття: в Міноборони здивували кількістю жінок в українській армії. – Режим доступу: https://24tv.ua/ne_slabka_stat_v_minoboroni_zdivuvali_kilkisty_zhinok_v_ukrayinskiy_armiyi_n698678. – Назва з екрану.
 16. Образ жінки-воїна Надії Савченко дозволив українкам взяти до рук зброю. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/history/_obraz-nadiyi-savchenko-dozvoliv-ukrayinkam-vzyati-zbroyu-doruk/663790. – Назва з екрану.
 17. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохій. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 496 с.
 18. У Міноборони створено робочу групу щодо впровадження резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/03/07/u-minoboroni-stvoreno-robochu-grupu-shhodo-vprovadzheniya-rezolyuczii-radi-bezpeki-onn-1325-zhinki-mir-bezpeka>. – Назва з екрану.
- Central'noi ta Shidnoi Ėvropi u Drugij svitovij vijni: genderna specifika dosvidu v chasi ekstremalnogo nasilstva: zb.nauk. prac' / za nauk. red. G. Grinchenko, K. Kobchenko, O. Kis'. – K. : TOV «ART KNIGA», 2015. – 335 s.
14. Marcenuk T. Gender i naciâ v ukrains'komu suspil'stvî: maskulinnosti ta Ėvromajdan 2013–2014. – Režim dostupu: gender i naciâ v ukrains'komu suspil'stvî – eKMAIR – Kiêvo ...ekmair.ukma.edu.ua/.../1/ Martsenyuk_hender_i_pratsia.pdf. – Nazva z ekranu.
 15. Ne slabka stat': v Minoboroni zdivuvali kil'kistû žinok v ukrains'kij armii. – Režim dostupu: https://24tv.ua/ne_slabka_stat_v_minoboroni_zdivuvali_kilkisty_zhinok_v_ukrayinskiy_armiyi_n698678. – Nazva z ekranu.
 16. Obraz žinki-voina Nadii Savchenko dozvoliv ukrainkam vzâti do ruk zbroû. – Pežim dostupu: http://gazeta.ua/articles/history/_obraz-nadiyi-savchenko-dozvoliv-ukrayinkam-vzyati-zbroyu-doruk/663790. – Nazva z ekranu.
 17. Plohij S. Brama Ėvropi. Ėstorîâ Ukraïni vid skifs'kih voën do nezaleznosti / S. Plohij. – H.: Knižkovij klub «Klub simejnogo dozvillâ», 2016. – 496 s.
 18. U Minoboroni stvoreno roboču grupu šodo vprovadžennâ rezolûcii Radi Bezpeki OON 1325 «Žinki, mir, bezpeka». – Režim dostupu: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/03/07/u-minoboroni-stvoreno-robochu-grupu-shhodo-vprovadzheniya-rezolyuczii-radi-bezpeki-onn-1325-zhinki-mir-bezpeka>. – Nazva z ekranu.

Відомості про автора:

Грабовська Ірина Миколаївна
grabovskai@ukr.net
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, м. Київ,
Київська обл., 01033, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i10.2404>

*Надійшла до редакції: 12.10.2017 р.
Прийнята до друку: 03.11.2017 р.*

Рецензент:

*доктор філософських наук,
професор Уваркіна О.В.*

Information about the author:

Grabovs'ka Iryna Mykolaivna
grabovskai@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60 Volodymyrs'ka St., Kyiv,
Kyiv region, 01033, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i10.2404>

*Received at the editorial office: 12.10.2017.
Accepted for publishing: 03.11.2017.*

Reviewer:

*Doctor of Philosophical Sciences,
Professor Uvarkina O.V.*